

C. A. A. Linssen, *Historische opstellen over Lotharingen en Maastricht in de middel-eeuwen* (Maaslandse monografieën XLI; Assen-Maastricht: Van Gorcum, 1985, xxiv + 180 blz., f47,50 (ing.), f58,- (geb.), ISBN 90 232 2145 1 (ing.), ISBN 90 232 2146 X (geb.)).

Linssens in 1985 in Leiden verdedigd academische proefschrift heeft nog hetzelfde jaar in de serie der 'Maaslandse monografieën' zijn handelsuitgave gekregen. Het boek behelst drie aparte artikelen. De auteur besteedt daarin aandacht aan achtereenvolgens zowel geheel Lotharingen alsook bepaalde facetten van de abdij — later proosdij — van St. Servaas te Maastricht. Het gaat daarbij voornamelijk om politieke geschiedenis gedurende de tiende en elfde eeuw.

Linssen begint (1-66) met een herdruk van zijn bijdrage aan het eerste deel van de *Algemene Geschiedenis der Nederlanden* — aldaar bladzijden 305-353 en 448-450 — betreffende Lotharingen in het tijdvak van 880 tot 1106. Deze in de *AGN* in 1981 gepubliceerde tekst werd ten dienste van de dissertatie aangepast. De bewerking bestaat voor het merendeel uit redactionele wijzigingen: vergelijking met het artikel uit de *AGN* leert dat het geschrevene in stijlkundig opzicht werd herzien. Het betoog won daarbij tevens aan begrijpelijkheid. Ik wenste wel dat Linssen daarmede nog verder was gegaan. Wellicht was dan de onduidelijkheid (18) of hertog Giselbert nu al of niet koning van Lotharingen is geweest — hij was het uiteraard niet, zoals Linssen op bladzijde 24 terecht vertelt — tevens geëlimineerd.

Van de elf afbeeldingen die de *AGN-tekst* verluchten werd er slechts één overgenomen. Daaraan is thans een drietal nieuwgekozen reproducties toegevoegd. Hoe en waarom die selectie in deze vorm heeft plaatsgevonden bleef mij duister. Eenmaal (vergelijk bladzijde 340 uit de *AGN* met de huidige bladzijden 50 en 53) werd de volgorde der alinea's veranderd; helaas liet de auteur na met de bijbehorende voetnoot (noot 74) hetzelfde te doen. Deze noot staat nu niet meer in verband met de overige tekst. Blijkbaar werden de voetnoten niet herzien: daarheen wijst ook de omstandigheid dat noot 66 aangaande het eerste deel van de *AGN* nog steeds van *dit deel* spreekt.

Het tweede artikel (67-81) behandelt de Karolingische hertogen van Lotharingen en de traditie van hun begraving in de St. Servaaskerk te Maastricht. Ook hier hebben wij met een herdruk te maken, namelijk van Linssens bijdrage (aldaar 86-101) aan *Campus Liber*, het *liber amicorum* dat in 1982 werd aangeboden aan Wouters de vroegere stadsarchivaris en -bibliothecaris van Maastricht. Een overeenkomstig beeld met dat van het eerste artikel: de tekst werd in redactioneel opzicht herzien en verbeterd doch de daarbijbehorende aanpassing van de voetnoten is niet perfect (noten 43 en 44 dienen onderling te worden verwisseld). Linssens betoog, ingebed in een beschrijving van de politieke geschiedenis dier dagen, draait om de transscriptie van zeker opschrift aangebracht op een uit het jaar 1001 daterende kleine cenotaaf (grafteken voor een elders begraven dode). Blijkens voetnoot 91 geeft overigens de auteur thans een enigszins andere lezing van deze tekst dan in 1982. Het bedoelde verschil is weliswaar niet van wezenlijk belang voor Linssens relaas, maar had, gezien de centrale positie die de transscriptie inneemt, toch meer op de voorgrond gesteld kunnen worden. Op grond van deze in 1666 aan het licht gekomen cenotaaf heeft men sedertdien wel gemeend dat een der laatste Karolingers, te weten hertog Karel van Lotharingen (* Laon 953, † Orléans 992 of 995) een broeder van de Franse koning Lotharius, in de St. Servaaskerk begraven

ligt. Hetzelfde wordt sinds het einde van de negentiende eeuw ook verteld van hertog Otto van Lotharingen, zoon van de voornoemde Karel en allerlaatste Karolinger in mannelijke lijn.

Het is de verdienste van Linssen dat hij, door middel van niet alleen een precieze transcriptie van de cenotaaf maar ook een historiografisch onderzoek van deze overlevering, heeft kunnen bewijzen dat die begravingen op verzinsels berusten. Toch spijt het mij dat de auteur zich vervolgens niet de vraag heeft gesteld waarom dan toch wel Maastricht in 1001 een cenotaafje verwierf voor een elders begraven Lotharingse hertog.

Het derde en laatste artikel wordt thans voor het eerst gepubliceerd. De titel luidt 'De ontwikkeling van het monasterium van Sint-Servatius te Maastricht tot vrije rijksproosdij' (82-138). De vraag, waarvoor Linssen zich gesteld zag, betreft de wortels van een negentiende-eeuwse historiografische opvatting, te weten dat er een opvallend sterke band zou hebben bestaan tussen enerzijds de Karolingers en vervolgens de overige keizers en koningen van het Duitse Rijk en anderzijds de St. Servaasabdij (later: -proosdij) te Maastricht. Deze bijzondere relatie zou — naast bestuursrechtelijke betrekkingen — ten duidelijkste blijken uit een speciale verering, van de H. Servatius, door de leden der Karolingische dynastie en door hun opvolgers. Linssen, die zich in dit artikel niet alleen met politieke geschiedenis inlaat maar ook met die van de hagiografie, toont aan dat een dergelijke verering niet heeft bestaan. Hooguit vormen de latere bestuursjaren (923/929-936) van Hendrik I op het voorgaande een zwakke uitzondering. Het blijkt echter dat de aan het stift verbonden geestelijkheid sedert het einde van de elfde eeuw de pretentie naar voren bracht van een nauwe betrekking die er zou zijn geweest tussen haar schutsheilige en Karel de Grote. Deze opvatting heeft het stift nog in de dertiende eeuw benut voor de versteviging van de eigen rechtspositie. Het bekende falsum, zogenaamd van Hendrik IV (1087) waarbij de proosdij rijksonmiddellijk zou zijn gemaakt, speelt in deze kwestie een rol. Linssen dateert de vervaardiging van dit falsum op een moment uit de eerste decennia van de dertiende eeuw. Vervolgens gelukte het de clerus om dit falsum in 1232 door Frederik II te laten bevestigen en in een nieuwe oorkonde te doen opnemen. Volgens Linssen werd hiermede een solide basis geschapen voor de zelfstandige positie van het St. Servaasstift gedurende de eerstvolgende eeuwen. Deze visie — het kernpunt en het belangrijkste deel van dit derde artikel — wordt door mij gaarne gevolgd.

Enige kritiek moet ik overigens uiten op het gebruik, door Linssen, van oorkondenboeken: niet altijd bedient hij zich van de jongste tekstkritische editie. Zo wordt, voor de oorkonde van 13 juni 919 waarbij Karel de Eenvoudige de kerk van Trier in het bezit van het stift restitueert, welk stuk in 1949 door Lauer werd uitgegeven in *Recueil des actes de Charles III le Simple*, nog verwezen naar de uit 1748 daterende editie van Miraeus en Foppens.

De auteur Linssen beschikt over twee belangrijke kwaliteiten: hij heeft de gave des woords maar ook die der samenvatting. Immers hij is erin geslaagd van de politieke geschiedenis van Lotharingen, die in de door hem behandelde periode wemelt van de Reiniers en Giselberten, Gerards en Matfrieds, Balderikken, Dirken, Wichmannen en andere groten en hun aller ontelbare alliantieverwisselingen, kortom van deze complexe materie die in onoverzichtelijkheid de geschiedenis der Diadochen evenaart, een verrassend heldere en begrijpelijke synthese te geven. En voorts — er is toch over de rechtspositie van het St. Servaasstift en het daarmee samenhangende oorkondenmateriaal wel

eerder gepubliceerd — is het Linssen beter dan zijn voorgangers gelukt om uit dit werkelijk gortdroge materiaal een leesbaar, ja boeiend relaas op te bouwen.

H. R. van Ommeren

R. van Schaik, *Walfridus van Bedum. Een duizend jaar oude Groninger overlevering* (Groningen: Wolters-Noordhoff, Bouma's Boekhuis, 1985, 164 blz., f37,50, ISBN 90 6243 039 2).

Sinds enkele jaren doet de Groningse vakgroep mediëvistiek onderzoek naar mens en milieu in de Groninger kleigebieden tijdens de middeleeuwen. R. van Schaik heeft als onderdeel van dit project een studie het licht doen zien over de heilige Walfridus van Bedum.

Uit de *Vita Walfridi*, die volgens Van Schaik omstreeks 1100 op schrift is gesteld, maar die slechts in vijftiende-eeuwse handschriften is overgeleverd, kan worden afgeleid dat Walfridus geleefd heeft in Bedum, waar hij een moerassig stuk grond heeft omgezet in cultuurland, dat hij dagelijks blootvoets ter kerke ging in de villa Groningen en dat hij bij een inval der Noormannen samen met zijn zoon Radfridus de dood heeft gevonden. De invallen der Noormannen in het noordelijke deel van ons land hebben tussen 834 en 1010 plaatsgevonden en de vroegste, nog geenszins grootschalige veenontginningen van het woudengebied ten noordoosten van de stad Groningen kunnen in de tiende, begin elfde eeuw worden geplaatst. Op grond van deze gegevens concludeert Van Schaik dat Walfridus in de tweede helft van de tiende of het begin van de elfde eeuw moet hebben geleefd.

De *Vita Walfridi* was tot dusverre vooral bekend als getuigenis in een netelige kwestie: de vraag welke kerk in de stad Groningen de oudste is: de Sint-Maartenskerk of de aan de heilige Walburga gewijde kerk. Van Schaik veronderstelt nu dat er al in de tiende eeuw twee kerken in Groningen hebben gestaan: een kerk of kapel op een oude koningshof, die in 1040 aan de bisschop van Utrecht is geschonken en vervolgens aan Walburga werd gewijd, en de Sint-Maartenskerk, waar de 'vrije Friezen', zoals Walfridus van Bedum, ter kerke gingen.

Na de dood van Walfridus verrees in Bedum een houten bedehuis, dat al spoedig door een stenen gebouw werd vervangen. Daarmee eindigen de feitelijke gegevens van de *Vita Walfridi*. Deze levensbeschrijving, waarvan de Latijnse tekst en de vertaling in het Nederlands in een bijlage zijn opgenomen, biedt echter nog meer. In het voetspoor van F. Graus plaatst Van Schaik de *Vita* in de context van de kerkelijke propaganda, die de volkscultuur in christelijke richting wilde ombuigen. Van de lekenheilige Walfridus moest een voorbeeldige werking uitgaan: van hem werd verteld dat hij bloedverwantschap niet op het eerste plan stelde en zijn optreden als vredestichter kreeg een sterk accent, hetgeen paste in de kerkelijke vredesbeweging, die in de elfde en twaalfde eeuw in het noordwesten van het Duitse Rijk was doorgedrongen. In de uit 1252 daterende Hunsinger keuren lezen wij voor het eerst over de 'Sente Waldfrethes frethe', een vrede die gedurende een etmaal tijdens de algemene gerichtsdag in Hunsingo van kracht was.

De verering van Walfridus is in de middeleeuwen beperkt gebleven tot het aartsdiakonaat Frisia van het bisdom Munster. Buiten dit gebied hebben vooral hagiografisch